Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 285 (9967) | 1975 чылдың декабрь 5, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ПАРТИЯНЫҢ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Дүүн Кызылда Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга партияның XXII Кызыл хоорай конференциязы болуп эрткен. Ооң делегаттарының аразында найысылал бүдүрүлгелериниң, тудугларының база амыдырал хандырылга, харылзаа, транспорт организацияларының, эмнелге база школа коллективтериниң болгаш профэвилел, комсомол ажылдакчылары бар.

Конференцияның хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюрозун СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр соңгаан.

Партияның Кызыл хоорkомунуң ажылының дугайында отчёт илеткелди конференцияга СЭКП хоорkомунуң бирги секретары **В. Б. Добромыслов** кылган.

Кызылдың партия организациязының ревизия комиссиязының ажылының дугайында отчёт илеткелди ол комиссияның даргазы **Ф. И. Килин** кылган.

Партияның Кызыл хоорkомунуң отчёт илеткелиниң талазы-биле «Тыва тудуг» трестиң партком секретары **С. Г. Красноперов**, Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң директору **Р. Х. Шахиахметов**, Тыва АССР-ниң культура министри **М. С. Хомушку**, «Кызыл-тудуг» эргелелдиң дашчызы **И. Ш. Какай-оол**, Тыва автоэргелелдиң начальнигиниң оралакчызы **Ф. Г. Круговой**, Кызылдың харылзаа беллиринде партия организациязының секретары **Р. С. Макаренко**, Кызыл хоорkүскомунуң даргазы **Ш. Д. Куулар**, № 14 школада партия организациязының секретары **И. В. Зубова**, республика эмнелгезинде партия организациязының секретарының оралакчызы **В. А. Верещагин**, ушку АТБ-ның чолаачызы **В. А. Жбанов**, Коммунэнергияның начальниги **Н. Н. Чумаков**, шериг кезээнден **В. А. Онуфриев**, столоваялар болгаш ресторааннар трезиниң директору **Л. И. Фридрикова**, ВЛКСМ хоорkомунуң бирги секретары **Б. Д. Байыр-оол**, алгы заводунуң ажылчыны **Т. И. Семина** олар сапалдар берген.

Конференцияның ажылынга СЭКП обкомунуң ийиги секретары **В. Н. Филиппов** киржип, чүве чугаалааш, найысылалдың коммунистериниң сорулгаларынга доктааган болгаш хоорайның партия организациязы партияның XXV съездизинге чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражыр дээрзинге бүзүрелин илереткен.

Отчёт илеткелдиң талазы-биле конференция делгереңгей доктаалды хүлээп алган.

Конференцияга СЭКП хоорkомунуң болгаш найысылалдың партия организациязының ревизия комиссиязының чаа составын болгаш партияның XVI область конференциязынга делегаттарны соңгаан.

Партияның XXII хоорай конференциязындан соңгуткан Кызыл хоорkомунуң составы

СЭКП ХООРKОМУНУҢ КЕЖИГҮННЕРИ

Архипов А. И.
Алдын-оол Х. С.
Байыр-оол Б. Д.
Байкара Т. И.
Вакулев Б. И.
Володин А. И.
Галайко А. И.
Григорьев А. И.
Данилюк Е. А.
Добромыслов В. Б.
Дресвянников Н. М.
Еремеев В. М.
Ерошенко В. Н.
Жбанов В. А.
Забоев Л. А.
Завьялова О. З.
Зименина М. А.
Иргит А. К.
Иванова И. П.
Казак В. К.
Кирдеев П. В.
Киров С. Д.
Ключников Е. С.
Коганков В. Г.
Красноперов С. Г.
Кузнецов В. С.
Куулар Ш. Д.
Кудажи С. М.
Куулар Д. К.
Макарова Н. С.
Мартюшова М. Ф.
Мосийко Е. В.
Насюрюн Г. И.
Озерский В. А.
Осипенко Н. И.
Оюн Н. Б.
Парунин В. А.
Панова М. В.
Петров В. Н.
Пожидаева В. А.
Попов И. И.
Полозов В. Г.
Подругин В. А.
Попов С. М.
Салчак Ч. С.
Сат А. С.
Салчак Х. А.
Свинцов Б. П.
Семина Т. И.
Селиванов П. П.
Семыкин Е. И.
Сердобов Н. А.
Силиванова З. М.
Смирнова М. Н.
Солодянкина Р. И.
Солун-оол Л. И.
Стал-оол Т. А.
Старцева М. Ф.
Толунчап С. Ш.
Удуранина Е. Д.
Филиппов В. П.
Хисамиденов С. Б.
Ховалыг А. Д.
Ширшин Г. Ч.
Шагиахметов Р. Х.

СЭКП ХООРKОМУНУҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ КАНДИДАТТАР

Болотников В. А.
Бузур-оол Д. Б.
Журавлев В. В.
Забелин В. И.
Злыгостев Н. М.
Косицын Г. В.
Малофеева Е. С.
Ремнев П. П.
Фридрикова Л. И.

ХООРАЙНЫҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ

Допчук К. Б.
Кара-оол И. М.
Килин Ф. И.
Кызыл-оол Н. А.
Кужугет К. С.
Ойдан-оол А. К.
Пестерева Г. Г.

СЭКП Кызыл хоорkомунуң пленуму

Партияның XXII Кызыл хоорай конференциязындан чаа соңгуткан СЭКП хоорkомунуң баштайгы организастыг пленуму болган.

Пленум организастыг айтырыгны чугаалашкан. СЭКП Кызыл хоорkомунуң бирги секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге **В. Б. Добромысловту**, ийиги секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге **С. М. Кудажины**, секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге **Б. П. Свинцовту** соңгаан.

Партия хоорkомунуң бюро кежигүннеринге **Л. А. Забоев, В. И. Петров, В. А. Подругин, Ш. Д. Куулар, Ч. С. Салчак, Т. А. Стал-оол** оларны соңгаан.

СЭКП Кызыл хоорkомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизинге **В. А. Подругинни**, пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизинге **О. З. Завьяловану**, үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң эргелекчизинге **А. И. Григорьевти**, ниити килдистиң эргелекчизинге **Н. С. Филимонованы** бадылаан.

СЭКП Кызыл хоорkомунуң чанында партийжи комиссияның даргазынга **И. П. Иванованы** бадылаан.

Ревизия комиссиязының хуралы

Партияның Кызыл хоорай конференциязындан чаа соңгуткан ревизия комиссиязының баштайгы хуралы болган. Аңаа Кызылдың партия организациязының ревизия комиссиязының даргазынга **Ф. И. Килинни** соңгаан.

Кремльге шаңналдар тывысканы

Декабрь 3-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Кремльге бөлүк партия ажылдакчыларынга орденнерни тывыскан.

Эстонияның Компартия ТК-ның бирги секретары И. Г. Кэбинге Ленин орденин болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырының «Кадыыр болгаш Маска» алдын медалын тывыскан. Коммунистиг партияның мурнунга улуг ачы-хавыязы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр чеден харлааны-биле холбаштыр аңаа ол бедик шаңналды тывыскан.

СЭКП-ниң Киров обкомунуң бирги секретары И. П. Беспалов, СЭКП-ниң Калуга обкомунуң бирги секретары А. А. Кандренков, СЭКП-ниң Краснодар крайкомунуң бирги секретары С. Ф. Медунов, СЭКП-ниң Мурманск обкомунуң бирги секретары В. Н. Птицын оларны Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга ачы-хавыяалыг ажылы дээш Ленин ордени-биле шаңнаан.

Октябрь Революциязының орденин СЭКП-ниң Ленинград хоорkомунуң бирги секретары Б. И. Аристовка, СЭКП-ниң Новосибирск обкомунуң бирги секретары Ф. С. Горячевке, СЭКП-ниң Карель обкомунуң бирги секретары И. И. Сенькинге тывыскан.

СЭКП-ниң Адыгей обкомунуң бирги секретары Н. А. Берзеговка Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени тывыскан.

Шаңнатканнар СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Совет чазакка оларның ажыл-ижин үнелээни дээш чүректиң хаанындан өөрүп четтиргени болгаш боттарының бүгү күжүн Совет Төрээн чурттуң чаагай чоруунга бээрин бүзүреткеннер.

Н. В. Подгорный шаңнаткаңнарга изиг байыр чедирип, оларга чаагай кадыкшылды болгаш үре-түңнелдиг ажыл-ижинге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

(СЭТА).

АЖЫЛДААР,

ӨӨРЕНИР,

ДЫШТАНЫР

ЭРГЕЛИГ БИС

ЧУРТУВУСТУҢ ЭЭЛЕРИ БИС

Совет улус ССРЭ-ниң Конституция хүнүн өөрүшкү, чоргааралдың бедик сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп турар. Социалистиг ниитилелди делегейде бир дугаар тургускан бистиң улустуң улуг чаалап алыышкыннары Советтер чуртунуң үндезин Хоойлузунда быжыглаттынган, социалистиг демократияның принциптери амыдыралга боттанган. Совет демократияның чаагай байырлалын Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары тоску беш чылдың доозукчу чылының планнарын чедиишкинниг күүседип, СЭКП-ниң XXV съездизинге төлептиг ужуражыр дээш бүгү улусчу социалистиг чарыш калбарган кайгамчык үеде демдеглеп турар.

Мөлчүгделди, социал болгаш национал дарлалды, эрге-шөлээ чок чорукту бистиң чуртувуста кезээде узуткаан. Төөгүде эң-не баштай күш-ажыл кижизи бодунуң чуртунуң ёзулуг ээзи, чаа амыдыралдың чогаадыкчызы болгаш күрүнени эргелеп-башкарарынга идепкейлиг киржип турар. Хөй националдыг совет улус хол-холундан туттунчуп алгаш, чаңгыс дем-биле Төрээн чуртун быжыглап турар.

В. И. Ленинниң тургусканы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының национал политиказының ачызында чүс-чүс чылдарның дургузунда ииштики, даштыкы дарлалдың кинчизинге бектеттирип чораан Тываның араттары ниитилел хөгжүлдезиниң чаагай оруунче кирип, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга идепкейлиг киржип турар. Тываларның бо бүгү аас-кежии улуг башкы Ленинниң өлүм чок өөредииниң ачы-хавыязында деп чүвени бистер шупту чоргаарал-биле чугаалап турар бис.

Совет Конституция бистерге ажылдаар, өөренир, дыштаныр, назылап кырааньда пенсиялаар эргелерни берген.

Күш-ажыл—бистиң өөрүшкүвүс, аас-кежиивис. Элеп читпес эки ажылы дээш чон кижини күрүне башкарар кылдыр, парламент-даа кежигүнүнге соңгуп болурунуң чижээн мээң хууда амыдыралымдан көрүп болур. Чонумнуң меңээ көргүскен идегели улуг. Бөдүүн механизатор мен Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады болбушаан, бистиң республиканың Дээди органының Президиум кежигүнү хүлээлгемни болумнун шыдаар шаам-биле күүседип турар мен.

Бистиң республиканың ажылчы чоннары чер-чер Советтеринге 21 националдың 3511 депутадын соңгаан.

Хөй-ниитиниң ажылын күүсетпишаан, бодунуң хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар депутаттар бисте дыка хөй. Оларга Совет Эвилелиниң Маадыры, «Тес-Хем» совхозта кадрлар талазы-биле инспектор, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Х. Чүргүй-оол, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, саанчы М. Алдынкыс, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары—ивижи Н. Ак, тудугжу-маляр Л. Лопсан, өшкү кадарчызы Д. Ооржак, бригадир-агроном З. Толмачева, баш таарыкчызы Т. Коробейникова, чолаачы Б. Мартан, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Чөөн-Хемчик районн Совединиң депутады, «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу О. Дажы-Намчал болгаш оон-даа өскелерни киириштирип болур.

А. АЦЫГЫР-ООЛ,

«Тииленге» совхозтуң механизатору, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыжыныyң дөртку сессиязы

ТАЙБЫҢ ПЛАННАРЫ, ТУРГУЗУУШКУН ПЛАННАРЫ

Советтер чуртунуң экономиктиг күчү-шыдалын улам быжыглаар дугайында, совет кижилериниң чаагай байдалын экижидер дугайында, тайбыңны быжыглаар дугайында Коммунистиг партияның айтыышкынын амыдыралга боттандырарынче ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга чүве чугаалаан депутаттар онза кичээңгей салып турарлар. СЭКП-ниң, ооң Төп Комитединиң, эш Л. И. Брежневке баштаткан партия ТК-ның Политбюрозунуң мерген угааның ииштики болгаш даштыкыдаа политиказының ачызында совет улус коммунистиг тургузуушкунга бо хире чедиишкиннерлиг боор турарын чонунуң төлээлекчилерин онзалап демдеглеп турар.

Депутаттар келир чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының болгаш күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалажыр үеде беш чылдың сөөлгү чылында чедиишкиннериниң түңнелдерин бүгү талалыг анализтеп, оңгу беш чылда кылыр ажылдың ажыктыг болгаш шынарлыг чоруун чедип алырының оруктарын тодарадып турарлар. Бүдүрүлгениң курлавырларын эң-не долузу-биле ажыглап, социалистиг чарышты улам сайзырадырынче угланган тодаргай саналдарын олар киирип турар. СЭКП-ниң XXV съездизинге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиннниг күүседириниң үндезини күш-ажылчы бүгү коллективтерге шалыпчы ёзулуң ажылы болгаш ажылды бедик шынарлыг кылыры болурун ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары онзалап айтып турар.

Декабрь 3-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыжының дөртку сессиязы бодунуң ажылын үргүлчүлээн. 10 шакта Кремльге Эвилел Совединиң ийиги хуралы эгелээн.

Эштер **Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев** оларны депутаттар болгаш аалчылар эдыш часкап уткаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Даргазы депутат **А. П. Шитиков** хуралды ажыткан.

1976 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планы, 1976 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин болгаш 1974 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүсеттингенин чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн.

Санал-онал солчуушкунун бир-ле дугаарында Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Д. Худайбердиев** ажыткан. Партияның XXIV съездизиниң Директиваларын күүсетпишаан, республика тоску беш чылдың доозукчу чылының болгаш бүгү беш чылдың-даа планын чедиишкиннниг күүседип турарын ол демдеглээн. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээлиниң талазы-биле беш чылдың даалгазы хуусаадан эрте күүсеттинген. Беш чыл иштинде пландан ажыр 1,7 миллиард рубльдиң продукциязын кылып үндүрген болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү үштүң бары бири кылдыр улгаткан.

Көдээ ажыл-агый база-ла улам хөгжээн. Ооң продукциязының ниити бүдүрүп үндүрүүшкүнү беш чыл иштинде 30 хуу улгаткан. Эң ылаңгыя хөвең өстүрер ажыл талазы-биле улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Республиканың хөвеңчилери доозукчу чылда күрүнеге беш миллион тонна ажыг хөвеңни саткан. Ол дээрге, улус ажыл-агыйының планында көрдүнгенинден 300 муң тонна хөй-дүр.

Ооң соонда Моссовет күүскомунуң даргазы депутат **В. Ф. Промыслов** санал берген. Найысылалдың үлетпүрү үлетпүр продукциязын бүдрериниң ниити хемчээлиниң талазы-биле беш чыл планың хуусаадан эрте күүсеткенин ол демдеглээн. Бүгү немелде өзүлдени колдуунда-ла күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарының күсели-биле чедип алган. Ийи муң ажыг хевириниң чаа машиналарын, приборларны, аппараттарны кылып үндүрүп эгелээн. Амгы үеде Москваның марказын эдилээн ийи муң беш чүс ажыг кылыгларга Күрүнениң шынар демдээ тывыскан.

Коммунистиг партия, Совет чазак болгаш эш Л. И. Брежнев боду бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалының хөгжүлдезиниң дугайында үргүлчү сагыш салып турарын оратор оңчалап демдеглээн.

Найысылалдың коммунистиг ёзунуң үлегерлиг хоорайы болдурар талазы-биле харысалгалыг сорулганы күүседир дээш москвачылар кызымаккай ажылдап турар. В. Ф. Промыслов бүдүрүлгени, хоорай болгаш коммунал ажыл-агыйын, амыдырал хандырылганың албан черлерин болгаш чаагайжыдылганы улам хөгжүдериниң айтырыгларынга доктаап, ол адырларының курлавырларының дугайын чугаалаан.

Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Б. А. Ашимов** Казахстанга тоску беш чылдың чылдары хөй адырлыг экономиканың шалыпкын хөгжүлдезиниң, ажылдарының бүгү хемчээлдериниң дыка улгадырының үези болганын демдеглээн. Бүдүрүлге хөгжүлдезиниң интенсивтиг факторларының куштелгени эрткен чылдарның онза

(Уланчызы ийиги арында).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының дөрткү сессиязы

ТАЙБЫҢ ПЛАННАРЫ, ТУРГУЗУУШКУН ПЛАННАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

чүүлдери ол болган. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин үлетпүрге үндезилеп чорударынче шилчидиринче кол кичээңгейни угландырып келген.

Төп Комитеттиң декабрь 1-де болган Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чайынначак программныг чугаазында партияның болгаш улустуң сорулгаларын тодаргайы-биле айтып, 1976 чылдың улуг даалгаларын күүседиринге чугула ужур-дузалыг принципиалдыг чаа чүүлдерни көдүрген деп, оратор демдеглээн. Партияның салган улуг сорулгаларын күүседир төлээде, бистиң бүгү ажылывыстың деңнелин дыка көдүрүп, бар четпестерни шалыпкын узуткаары, бүдүрүлгелерниң аргаларын болгаш курлавырларын улам долузу-биле ажыглаары чугула дээрзин Казахстанның ажылчы чоннары билип турар.

Ленинградтың «Электросила» дээр машина кылыр каттыжыышкынының токарь-карусельщиги депутат **Ю. К. Сидоров** сессияга кээриниң мурнунда соңгукчулар-биле, бодунуң бүдүрүлгезиниң ажылдакчылары-биле эвээш эвес катап ужурашканын чугаалаан. Ынчангаш бо ындырден ол кижилерниң сагыш-сеткили сергек, көдүрлүүшкүнүг боор турарын бүзүрелдиг-биле чугаалап болур.

Ленинградчылар, бүгү совет улус-биле бир демей, сессия мурнуу чарыында болган СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин чаңгыс үн-биле деткивишаан, чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалын быжыглаар дугайында, улустуң амыдыралын экижидер, чер кырынга тайбыңны быжыглаар дугайында могаг чок сагыш салыышкынны дээш партияга чалбыыштыг өөрүп четтириишкинин илередип турарлар деп, оратор чугаалаан.

Эш Л. И. Брежневти Ф. Жолио-Кюри аттыг «Тайбыңның алдын медалы»-биле шаңнааның Молдавияның ажылчы чоннарының сеткил ханыышкын-биле чүүлдүгүнүп турарын Молдав ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **К. Ф. Ильященко** чугаалаан. Тайбыңны камгалаар дээш демиселге бистиң бүгү партиявыстың, бүгү совет улустуң ачы-хавыязын үнелеп көргенин ол шаңнал база айтып турар-дыр.

Республиканың ажылчын аңгызы, колхозчу тараачыннары, күш-ажылчы интеллигенциязы Леонид Ильичиге ол бедик шаңнал дээш сагыш-сеткилиниң ханызындан байыр чедирбишаан, Төрээн чурттуң күчү-шыдалын быжыглаарының, тайбыңның болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганың чаагай херээнге боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле салыышкын кылырынга бүрүн шиитпирлиг.

XXIV съездиниң Директиваларын болгаш эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын ёзугаар аграр-үлетпүр холбаштырылгазын болгаш колхозтар аразының кооперастаашкынын кылбышаан, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин үлетпүрге үндезилеп чорударынче шилчилгени республикада боттандырып турарын оратор демдеглээн.

СЭКП-ниң Калинин обкомунуң бирги секретары депутат **Н. Г. Корытков** СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «РСФСР-ниң кара эвес хөрзүннүг зоназының көдээ ажыл-агыйын улам хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаалы кара эвес хөрзүннүг черлерниң дыка хөй курлавырларын ажыглаарының боттуг оруктарын тодараткан деп чугаалаан. Бирги ээлчегде черин мелиорастап экижидериниң айтырыгларын шиитпирлеп, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин мөөңнеп, специализастаар ажылды эгелээн.

Областың коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары амгы үеде кол-ла күштү бүдүрүлгени улам хөгжүдеринче, оон шынар көргүзүглерин бедидеринче угландырып турар. Ол ажылдың үлетпүрге кол угланыышкыннарының бирээзи болза, бүдүрүлге черлерин чаартып, техника талазы-биле эде деририн боор турар. Капитал тудуушкунун улам индустриалдастаарының, тудуг материалдарының баазазын хөгжүдериниң айтырыгларын депутат тодаргай тайылбырлаан.

Туркменистанның КП ТК-ның бирги секретары депутат **М. Г. Гапуров** төрээн Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы-даа политиказын Туркменистанның ажылчы чоннарының бүрүнү-биле деткип турарын чугаалаан. Туркменистанның ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш социалистиг чарышты улам-на калбартып тургаш, тоску беш чылдың үлетпүр талазы-биле даалгаларын хуусаазындан эрте күүсеткенин ол демдеглээн. Беш чыл дургузунда үлетпүр продукциязының немелде өзүлдези 55 хуу ажыг болур. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары хөвең бүдүрер талазы-биле беш чыл планын сентябрьның ортан үезинде-ле долдур күүсеткен.

Туркменистанның экономиказының хөгжүлдезинде чедиишкиннер болза, СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың совет республикаларының экономиктиг болгаш культурлуг өзүлдезиниң дугайында хүн бүрүнүң улуг сагыш салыышкынының, Совет Эвилелиниң бүгү улустарының акы-дуңма найыралының болгаш бот-боттарынга харам чок дузаламчызының түңнели-дир.

«Сибирьсельмаш» заводтуң директору депутат **Ф. Я. Котов** СЭКП-ниң XXIV съездизиниң бистиң чурттуң хөгжүдер талазы-биле ажылдап кылганы өндүр улуг программазын күүседири дээш ажыл-иш бистиң ниитилелдиң коммунамче оруунга чугула үе-чада болган деп чугаалаан. Социалистиг Сибирьни шалыпкын, бүгү талалыг хөгжүдеринче үргүлчү кичээңгей салып турары дээш сибирьчилер партияга болгаш чазакка өөрүп четтирип турар.

Беш чылдың доостур чылында партия Төп Комитеди болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев боду күш-ажылчы улуг тиилелге — беш чылдың бүдүрүлге хемчээлиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле сорулгаларын күүсеткени дээш бистиң коллективке байыр чедирген. Заводтуң ажыл-ишчилери ындыг бедик үнелелге сорук кирип ажылдааның түңнелинде бүгү беш чылды августуң 28-теле күүседипкен.

СЭКП-ниң XXV съездизинче төлептиг уткуур дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга, оңгу беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседиринге төлептиг үлүүн киирер дээш заводтуң коллективи бүгү чүүлдерни кылырын партияга болгаш чазакка депутат бүзүреткен.

Чурттуң экономиказының хөгжүлдезиниң быжыг бедик темпизин, социал-экономиктиг улуг программаны күүседири партияның XXIV съездизиниң шиитпирлериниң шынының чайынначак бадыткалы болур дээрзин Латвия ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Ю. Я. Рубэн** демдеглээн. Бистиң чедиишкиннеривис — СЭКП-ниң, Совет чазактың, партия ТК-ның Политбюрозунуң могаг чок, улуг ажыл-чорудулгазының болгаш эш Л. И. Брежневтиң хууда салыышкынының түңнели боор турар.

Республиканың үлетпүрү партияның XXIV съездизиниң продукция бүдүрүп үндүрер талазы-биле Директиваларында көрдүнген деңнелде четкен.

Партияның аграр политиказын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырарынга үндезилээш, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин бурунгаар хөгжүдериниң хандырарының экономиктиг быраларын ажыглалда киирген. Амгы үе-чадада партияның аграр политиказы амыдыралчы ужур-дузалыг болбушаан, бүдүрүлгени специализастап мөөңнээриниң ажыктыын херек кырында бадыткап турар. Ынчангаш ону моон-даа соңгаар чайгылыш чокка, кызымаккайы-биле боттандыр чорудар апаар.

Краснодар крайның Канев районунуң «Победа» колхозунуң даргазы депутат **В. Ф. Резников** чугаазынга бодунуң удурткан ажыл-агыйының көдээ ишчилериниң чедиишкиннерин тайылбырлаан. СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң соонда улуг чаартылгаларның Кубаньга болганын ол демдеглээн. Дүжүт дыка өскен, чер ажылының культуразы бедээн, мал ажылы база чедиишкинниг хөгжүп турар. Оратор бодунуң хөй адырлыг ажыл-агыйының чижээ-биле ол бүгү чаартылгаларны көргүскен. Чижээ, тоску беш чылда продуктулар бүдүрери мурнундагы беш чылды-биле деңнээрге, оон 51 хуу көвүдээн боор турар.

ЭССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **В. И. Клаусон** республиканың үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының немелде өзүлдезиниң үндезинин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң улгатканы болганын чугаалаан.

Эстонияның ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир демей, СЭКП Төп Комитединге, Политбюрога, эш Л. И. Брежневтиң бодунга чер кырынга тайбыңны быжыглаар дугайында могаг чок сагыш салыышкыны дээш ханызы-биле өөрүп четтирип турарын оратор демдеглээн.

Бүдүрүлгениң ажыктыг чорууп улам улгаттырарының курлавырларын ажыглаар айтырыгларже оратор улуг кичээңгей салып чугаалаан.

Иийирде — СЭКП-ниң Иркутск обкомунуң бирги секретары депутат **Н. В. Банников.** Ол, областың ажылчы чоннарын Дээди Советке төлээлээн депутаттарның даасканын ёзугаар 1976 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин бадылаар дээн саналды деткээн. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының деп-дески хөгжүүрүнге, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууп бүгү хемчег-биле улгаттырарының, улустуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелиниң улам бедииринин быжыг үндезинин оңгу беш чылдың баштайгы чылында тургузар ужурлуг деп, оратор онзалап демдеглээн.

Оратор областың ажылчы чоннарының күш-ажылчы херектериниң дугайын чугаалааш, партияның XXIV съездизиниң Братск-Усть-Илимск девискээриниң үлетпүр комплекизин тургузар талазы-биле Директивазының чедиишкинниг боттанып турарын чугаалаан.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары депутат **Г. Ч. Ширшин** сарал берген.

Эвилел Совединиң ийиги хуралы ооң-биле доозулган.

Декабрьның 3-те 15 шакта Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң ийиги хуралы эгелээн.

Эштер **А. Я. Пельше, Д. С. Полянский, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов** оларны депутаттар болгаш аалчылар адыш часкап уткааннар.

Хуралды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Даргазы депутат **В. П. Рубен** ажыткан.

1976 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын, 1976 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин болгаш 1974 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезин чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн.

Декабрь 4-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

• • •

Декабрь 4-те Москвага ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының дөрткү сессиязы ажылын доосган. Сессия 1976 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин чугаалажып көрген.

Эртенгиниң 10 шакта Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга, Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан ийиги хуралы эгелээн.

Эштер **Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, Н. В. Капитонов, К. Ф. Катушев** оларны депутаттар болгаш аалчылар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Даргазы депутат **В. П. Рубен** хуралды ажыткан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат **Н. К. Байбаков** 1976 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында айтырыг талазы-биле түңнел сөс ап, чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгени 1976 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының төлевилелин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Соведи болгаш Эвилел Соведи бүгү талазы-биле чугаалажып көрген деп ол чугаалаан. План-бюджет болгаш адырлар комиссияларының түңнелдеринде болгаш эдеринчи илеткелдеринде-даа, депутаттарның саналдарында-даа 1976 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планы бүрүнү-биле чүүлдүг деп көрдүнген. Депутаттарның саналдарынга демдеглээни-биле алырга, ол план коммунистиг тургузуушкунуң херээнге, чурттуң бүдүрүлге күчүзүн улам-на улгаттырарынга болгаш совет улустуң амыдырал деңнелин бедидеринге чаа хериин базым болур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының план-бюджет болгаш адырлар комиссияларының, аныяктар херектериниң талазы-биле комиссияларының хуралдарынга планны чугаалажып көрүп турар үеде улустуң херегцел бараанныарын бүдүрерин болгаш сайгарарын 130 миллион рубльге көвүдедирин, а ол ышкаш чамдык машина тудуушкунунуң министерстволарының талазы-биле продукцияны кылып үндүрериниң болгаш сайгарарының хемчээлин мөөңү-биле садар өртектерге 32 миллион рубльге улгаттырарының дугайында саналдар киирген. Ол чорук 1976 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң орулгаларын 130 миллион рубльге көвүдедир арганы бээр. 1976 чылдың улус ажыл-агыйының планынга бо талазы-биле чогуур өскерилгелерни киирген турар.

Бүдүрүлгениң ажыктыг чорууп улам улгаттырар болгаш бистиң экономикавыстың хөгжүлдезин интенсификастаарынче, улус ажыл-агыйында бар курлавырларны улам долузу-биле ажыглаарынче, эртем-техниктиг депшилгени шапкынчыдарынче угланган дыка хөй чугула саналдарны депутаттар киирген. Бо бүгү саналдарны ССРЭ-ниң Күрпланы болгаш министерстволары кичээңгейлиг өөренип көөр болгаш беш чыл планын тургузарда оларны барымдаалап көөр апаар.

Көдээ ажыл-агыйны бүгү хемчег-биле хөгжүдүп, көдээ ажыл-агый продукциязының шынарын бедидеринче дыка хөй депутаттар улуг кичээңгей салып турганнар.

1976—1980 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол-кол угланыышкыннарының төлевилелинде бо беш чылда ышкаш, минералдыг чемишчидилгелерин бүдүрерин көвүдедирин болгаш оларның шынарын экижидерин база көрген. Улам улуг күштүг техниканы кылып үндүрерин дыка көвүдедир.

Депутаттар улус ажыл-агыйының болгаш үлетпүрнүң адырларын техника-биле чаартып, дериирин дүргедедир дугайында, а ол ышкаш ындыг ажылдарны планнаар, төлевилээр талазы-биле, материал-техниктиг хандырылга болгаш күүседир ажылдарның айтырыгларын шиитпирлээриниң дугайында саналдар турганнар деп, Н. К. Байбаков уламчылаан.

Аңаа холбаштыр сөөлгү чылдарда улус ажыл-агыйының планнарын ёзугаар ССРЭ-ниң министерстволарынга, ведомстволарынга болгаш эвилел республикаларының Министрлер Чөвүлелдеринге ажылдап турар бүдүрүлге черлериниң техниктиг эде дериишкининге дүүштүр оларның бүдүрүлге күчүлерин өстүрериниң талазы-биле даалгаларны берип турар. План-бюджет комиссияларының түңнелдеринде болгаш эдеринчи илеткелдерде-даа, дыка хөй депутаттарның саналдарында-даа күрүнениң план корум-чурумуң быжыглаарының, күрүне планнарын чогуур хуусаалазында күүседири дээш бүдүрүлге болгаш организация черлериниң удуртукчуларының харыысалгазын улгаттырар дугайында айтырыг салдынып турган.

Ол дээрге дыка чугула айтырыг-дыр деп, Н. К. Байбаков демдеглээн. Бо талазы-биле айтырыгны СЭКП ТК-ның Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында база көрген болгаш бистер шуптувус оон чугула түңнелдерни кылыр ужурлуг бис.

Бичии болгаш ортумак хоорайларның бүдүрүлгезиниң чамдык хевирлериниң хөгжүлдезинге, бүдүрүлгелерни тударын дүргедедиринге хамаарышкан чугула айтырыгларны депутаттар боттарының саналдарынга көдүрүп турганнар.

Автомобиль оруктарының тудуун калбартыр дугайында айтырыгны сессияга көдүрген. Ынчангаш 1976 чылдың планында РСФСР-ге орук тудуунга 1 миллиард ажыг рубльди тускайлаанын илеткелчи демдеглээн.

Бүдүрүлге хөгжүлдезиниң фондузунуң чепсек-херекселдерин ажыглаарын экижидер талазы-биле хемчеглерин 1976 чылдың улус ажыл-агый планында база көргенин Н. К. Байбаков чугаалаан. Төпчүтпээн капитал салыышкынының шугумун ёзугаар ол фондунуң күсели-биле бүдүрүлгени техника талазы-биле сайзыраңгайжыдарынга чарыгдалды улгаттырган.

Кол болгаш дузалал ажылдарын механизастаар машиналарны болгаш дериг-херекселдерни дыка көвүдедириниң чугулазының дугайында айтырыгны депутаттар база салып турган. Ынчангаш 1976 чылда оларны бүдүрүп үндүрерин көвүдедирин көрүп турар.

Чамдык бараанпарга чоннуң негелдезин ам-даа чедир хандырбайн турарын план-бюджет комиссияларының эдеринчи илеткелдеринге болгаш депутаттарның чугааларынга-даа демдеглээн. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чогуур органнарга херегцел бараанныарын бүдүрүп үндүрерин көвүдедир курлавырларны тыварын дааскан.

Ооң соонда Н. К. Байбаков элээн каш депутаттарның Киевте, Ленинградта болгаш Москвада метрополитен тудуун дүргедедир дугайында, Куйбышевке метро тудуун эгелээр дугайында айтырыынга харыылаан.

Карелияда белеткеп турар ыяшты улам долузу-биле ажыглаарының дугайында, а ол ышкаш ыяш белеткээриниң техниказын бүдүрүп үндүрерин калбаа-биле организастаарының дугайында айтырыгны база салган турган. ССРЭ-ниң Күрпланы ССРЭ-ниң чогуур министерстволары-биле кады бо айтырыгны көргеш шиитпир хүлээп алыр дээрзин Н. К. Байбаков дыңнаткан.

Депутаттар боттарының саналдарынга чаа төлевилелдерни ёзугаар школаларны болгаш школа назы четпээн уругларның өске-даа албан черлериниң калбаа-биле тударының дугайында айтырыгны көдүрүп турганнар. Аңаа холбаштыр ораторнуң чугаалааны: 1976 чылдың планында школа назызы четпээн уругларның албан черлериниң тудуун дыка калбартырын көрген.

Чамдык депутаттар бүдүрүлге черлериниң ажыглалга кирериниң хуусаазының озалдап турарын, дыка хөй бүдүрүлге болгаш чуртталга черлерин ажыглалга кииреринде IV кварталда планнап турарының дугайын шүгүмчүлээннер. Ораторнуң түңнелинде чугаалааны болза: чамдык тудуг министерстволарының тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле даалгаларны күүсетпейн турарынча болгаш кылып турар тудуг черлериниң техниктиг белеткелиниң куду деңнелиниң уржуундан чыл эгезинде доозуп, ажыглалга киирер дээн дыка хөй объектилерни болгаш чуртталга тудугларын IV кварталче шилчидер ужурга таварыжып турар.

Сессияга ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң өске-даа дыка хөй айтырыгларының талазы-биле саналдарны киирген. Дыка хөй депутаттар чамдык министерстволарны, ССРЭ-ниң Күрпланын, өске-даа организацияларны база шүгүмчүлээ. ССРЭ-ниң чазааның даасканын ёзугаар Н. К. Байбаков улус ажыл-агыйының планынга кылган бүгү эдилгелерни болгаш немелделерни кичээңгейлиг көргеш, чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын дыңнаткан.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи палаталарга тус-тус бадылаашкыны-биле 1976 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планының дугайында Хоойлуну Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң план-бюджет, адырлар комиссияларының болгаш аныяктар херектериниң талазы-биле комиссияларының эдилгелерин барымдаалап хүлээп алган.

Хүн чурумунуң ийиги айтырыы — ССРЭ-ниң 1976 чылда күрүне бюджединиң дугайында болгаш ССРЭ-ниң 1974 чылда күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында ССРЭ-ниң саң министри депутат **В. Ф. Гарбузов** түңнел сөс ап, чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң 1976 чылда күрүне бюджеди болза, партияның XXIV съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон соондагы болган Пленумнарының болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң программыг чугааларының сорулгаларынга долузу-биле дүгжүп турар деп, оратор демдеглээн.

План-бюджет болгаш адырлар комиссиялары улус ажыл-агый планының чамдык көргүзүглерин өскертир дугайында саналдарны киирген болгаш ооң-биле холбаштыр күрүне бюджединиң орулгазын 130 млн. рубльге, ооң иштинде садарылгадан кирер дадывырны 96,8 млн. рубльге, күрүне бүдүрүлгелериниң болгаш ажыл-агый организацияларының орулгазының төлевиринден 29,9 млн. рубльге, чылдалар болгаш янзы-бүрү дадывыр орулгаларындан 3,3 млн. рубльге өстүрерин саналдап киирген.

Ук комиссияларның болгаш депутаттарның киирген саналдарын ССРЭ-ниң Саң министерствозу кичээңгейлиг өөренип көргеш, ол дугайын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дыңнадыр.

1976 чылдың февральда СЭКП-ниң XXV съездизи болур. Ол улуг болуушкунну төлептиг уткуур дээш совет улус хайныышкынныг белеткенип турар.

Депутаттар палаталар аайы-биле берген тус-тус бадылаашкыннарында ССРЭ-ниң 1976 чылда күрүне бюджедин бир үн-биле бадылаан болгаш ССРЭ-ниң 1976 чылда күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну хүлээп алган.

ССРЭ-ниң 1976 чылда күрүне бюджеди план-бюджет болгаш адырлар комиссияларының база палаталарының аныяктар херээниң талазы-биле комиссияларының киирген эдилгелеринге дүүштүр: орулгалар талазы-биле 223669255 муң рубльге, чарыгдалдар талазы-биле 223468627 муң рубльге азы орулгалар чарыгдалдардан 200628 муң рубльге ажып турар кылдыр бадылаттынган.

Улус ажыл-агыйын саң-хөөжүдеринге — аар үлетпүрнү, тудуг индустриязын, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрлерин, көдээ ажыл-агыйны, улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын моон-ыңай хөгжүдеринге ниитизи-биле 114452350 муң рубльди, социал-культура хемчеглеринге — ниитизи-биле 80511745 муң рубльди, оон иштинде күрүнениң социал страхование бюджединге ниитизи-биле 27922200 муң рубльди чарыгдаары көрдүнген.

1976 чылда чурттуң камгалалынга үндүрери-биле 17430000 муң рубльдиң акшаландырыышкыны көрдүнген.

Эвилелдешкен республикаларның күрүне бюджеттерин Хоойлуда тодараттынган.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи ССРЭ-ниң 1974 чылда күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаан болгаш аңаа хамаарыштыр доктаалды хүлээп алган.

Ооң соонда сессия хүн чурумунуң дараазында айтырыы — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алган Чарлыктарын бадылаарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **М. Н. Георгадзе** дыңнадыг кылган.

Дээди Совет ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаан болгаш бо айтырыг талазы-биле Хоойлуну база доктаалдарны хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының дөрткү сессиязының хүн айтырыы доозулган. Сессияны хагдынган деп чарлаан.

(СЭТА).

Депутат Г. Ч. ШИРШИННИҢ чугаазы

Кызылдың соңгулда округу, Тыва АССР

Эштер депутаттар! ССРЭ-ниң Дээди Совединиң амгы сессиязы болза бистиң партиявыстың болгаш улустарывыстың база бүгү коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниң амыдыралында чугула болуушкун — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXV съездизиниң бүдүүзүнде болуп эртип турар-дыр. Совет улус политиктиг улуг көдүрлүүшкүнүң байдалында ажылдап, ленинчи партияның ээлчеглиг съездизинге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбартып турар. Партия болгаш улустуң бузулбас быжыг эви бүгү улустуң бо шимчээшкининде база катап улуг күштүг-биле илергейлеттинип турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш тоску беш чылдың планнарын күүседир талазы-биле партияның болгаш совет улустуң маадырлыг демисели, кызымаккай күш-ажылы СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында ханы болгаш бүгү талалыг анализтеттинген. Леонид Ильич Брежневтиң кылган түңнелдери, берген айтыышкыннары, моон мурнундагызы ышкаш, чурттуң экономиказын хөгжүдериниң ээлчеглиг сорулгаларын, партияның социал политиказын амыдыралга боттандырарынга партия, совет, ажыл-агый организация бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң практиктиг ажыл-чорудулгазының программазы болур.

Тоску беш чылдың дургузунда чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының деңнелин бедидеринге чедип алдынган чедиишкиннер совет кижилерни өөртүп турар. Совет ниитилелдиң идейполитиктиг чаңгыс эви бо чылдарның дургузунда улам быжыккан. Хөй националдыг совет улус Коммунистиг партияны болгаш Совет чазакты долгандыр улам сырый каттышкан. Партияның XXIV съездизиниң ажылдап кылганы социал-экономиктиг сорулгаларны, Тайбың программазын боттандырарынга; бистиң Төрээн чуртувустуң делегей туруштарын быжыглаарынга чедип алдынган чедиишкиннер болза Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың, СЭКП ТК-ның, эш Л. И. Брежневке баштаткан ооң Политбюрозунуң чорудуп келгени канчаар-даа зажок улуг идеологтуг болгаш организакчы ажыл-чорудулгазының түңнели-дир. Эш Л. И. Брежневке «Тайбыңның алдын медалын» тывысканы — бүгү делегейге быжыг тайбың дээш, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырары дээш демиселге ооң хууда киириштирип турар кайгамчык салыышкыннарын үнелеп көргениниң чайынначак херечизи-дир. Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер-биле бир демей, ол бедик шаңнал дээш Леонид Ильич Брежневке чүректиң ханызындан байыр чедирип, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң чаагай чоруунга ам-даа улуг чедиишкиннерлиг болурун аңаа күзеп турар.

Эштер депутаттар! Совет улустуң акы-дуңма өг-бүлезинде бистиң республикавыстың ажылчы чоннары коммунистиг тургузуушкунга боттарының төлептиг салыышкынын киириштирип турар. Тоску беш чылдың дургузунда Тыва АССР бодунуң хөгжүлдезинге бурунгаар улуг базымны кылган. Чурттуң өске национал районнарынга бодаарга Тывага социалистиг бүдүрүлге харылзаалары болгаш экономиктиг уклад орайтап тургустунган болза-даа, амгы үеде республиканың улус ажыл-агыйында, чурттуң экономиказында ышкаш, улуг, шынар талазы-биле чаа сорулгалар шиитпирлеттинип турар. Сөөлгү чылдарда үлетпүрнүң чаа адырлары тургустунган, бүдүрүлгениң чаа хевирлери тыптып келген. Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы быжыгып, энергия күжү-биле чепсеглениишкини улгаткан тудум ажылчыннарның болгаш колхозчуларның күш-ажылының шынар-хевиринде улуг чаартылгалар боор турар. Оларның мергежилга доктаамал өзүп турар. Бүдүрүлгени концентрастаар болгаш специализастаар талазы-биле элээн эвес ажылдар боттанып турар.

Сески беш чылга деңнээрге тоску беш чылда үлетпүр продукциязын бүдүрери 1,5 катап улгадыр. Бүдүрүүшкүннүң чылда ортумак өзүлдезиниң темпизи 9 хуу болган. Улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннарның хемчээли 50 хуу, кол фондуларны ажыглалга киирери 32 хуу өскен.

Сөөлгү үш чылдың дургузунда республикага агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болган-даа болза, көдээниң ажыл-ишчилери партия организациязының удуртулгазы-биле улуг күжениишкиннерни үндүрүп тургаш, мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдеткен. Партияның социал-экономиктиг программазы боттанып, республиканың экономиказы хөгжүп келгениниң ачызында ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының деңнели чылдан чылче бедип орар.

Республиканың коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары чедип алдынган чедиишкиннер-биле чергелештир бүдүрүлгени хөгжүдериниң иштики курлавырлары болгаш аргалары ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар деп чүвени эки билип турар. Чамдык бүдүрүлгелер болгаш организациялар планныг онаалдаларын чедир күүсетпээн, чамдык колхозтар болгаш совхозтар продукция бүдүрериниң, саларының планнаттынган деңнелин чедип албаан. СЭКП ТК-ның чаа эрткен Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын удуртулга болдургаш республиканың партия, совет органнары ажылда бар четпестерни чайладырынче кичээңгейни мөөңнеп турар, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын улам ыңай бедидериниң-даа база ниитизи-биле улус ажыл-агыйынга удуртулганы экижидериниң талазы-биле хемчеглерни алыр апаар.

Эштер! Бистиң республиканың улус ажыл-агыйының болгаш культуразының хөгжүлдезинде чедиишкиннер эвээш эвес деп чүве чугаажок. Ооң-биле чергелештир бисте бодувустуң бергелеривис болгаш айтырыгларывыс база бар. Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйының комплекстиг хөгжүлдезинде төөгү болгаш социал экономика характерлиг чамдык чылдагааннарның уржуундан ооң экономика болгаш культура талазы-биле чамдык көргүзүглери Чөөн Сибирьниң кожазында крайларындан болгаш областарындан хожудап турар. Олар республиканың бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң темпилеринге шаптыктап, ол бүгү бар аргаларны ажыктыг кылдыр ажыглаарынга таарымча чок салдарны чедирип турар.

Республиканың экономиказын хөгжүдеринге шаптыктап турар кол фактор болза транспорт харылзаазының кошкак хөгжээни болур. Амгы үеде чүък сөөртүрүн чүгле автомобиль транспорту-биле боттандырып турар, ол болза республиканың улус ажыл-агыйының негелде-херегцелдерин долу хандырып шыдавайн турар. Абаканның, Минусинскиниң, Абазаның демир-орук станцияларында сөөртүнмээн аажок хөй чүък овааланы берген чыткылаар. Бөгүн оларда ам 40 муң ажыг тонна чүък чыглы берген. Ол бүгү бүдүрүлгениң, тудугнуң, көдээ ажыл-агыйының материал-техниктиг хандырылгазынга ажылчы чоннарны херегцел бараанныры-биле хандырарынга эвээш эвес бергелерни таварыштырып турар. Тургустунуп келген байдалды эдип алыры транспорттуң автопарыгын дыка хөйнү немээрин, ооң материал-техниктиг баазазын быжыглаарын, а ол ышкаш ажылдап турар авто-оруктарны эде кылырын негеп турар. Ынчалзажок автомобиль транспорту ол сорулгаларны боттандырган таварылгада безин республиканың өзүп турар херегцелдерин улам-ыңай долу хемчээл-биле хандырып шыдавас. Ынчангаш Красноярск крайның мурнуу талазында демир-орук станциялары-биле тудуштурган демир-орук шугумун Тывага тудары биске кол айтырыг боор турар.

Демир-орук тудар талазы-биле оңгу беш чылда төлевилелдиишкиннет ажылын чорудар дугайында бистиң саналывысты деткип турар. Ынчангаш бо айтырыгның талазы-биле боттарының саналдарын киирип, ол ажылды чогуур хуусаазында күүседирин Орук харылзаа министерствозундан болгаш Транспорт тудуунуң министерствозундан дилеп турар бис.

Демир-орук болза республиканың транспорт талазы-биле айтырыын бүрүн шиитпирлээр, ооң бүдүрүкчү күштерин улам чедиишкинниг шиитпирлээр арганы бээр, бистиң хүн бүрү таварыжып турарывыс улуг бергелерни чайладыр. Ол болза аажок хөй ажыктыг казар байлактарның улус ажыл-агыйынга шиңгээдип алырын белеткээр арганы бээр.

Саян-Шушенск ГЭС туттунары-биле холбаштыр тургустунар далай хөөлбээ Тыва АССР-ниң транспортунуң хөгжүлдезинге улуг аргаларны бээр. ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрижиделге министерствозу болгаш РСФСР-ниң Хем флодунуң министерствозу Үстүү-Енисейге транспорту шиңгээдип алыры-биле холбашкан айтырыгларны оожум шиитпирлеп турар дээрзин чугаалаар херек. Ол айтырыгларже эң улуг кичээңгей салырын албаттынган министерстволардан дилеп турар бис.

Саян-Шушенск ГЭС туттунары-биле холбаштыр суг адаанче кирер бээр кол зона Тыва АССР-ниң девискээринде турар деп чүве билдингир болгай. Олче чурттакчылыг чеди суур, ооң иштинде бир район төвү кирип турар. Бистиң республиканың талазы-биле далай хөөлбээниң зоназынга чоруттунар белеткел ажылдарының сметтиг өртээ ниитизи-биле 258 миллион рубль боор турар. Суг адаанга кирер бээр черлерден тудугларны өскээр көжүрерин болгаш тударын ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрижиделге министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Аар машина тудуг министерствозу боттандырар ужурлуг. Ынчалзажок ол министерстволарның тургусканы ында көжүп чоруур механизастаттынган ийи колонналарның кужу кошкак, механизмнер, технологтуг транспорт база материалдар-биле багай хандыртынган, боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны күүседип шыдавайн турар. ССРЭ-ниң аар машина тудуг министерствозунуң салбырлары 1973 чылдан бээр чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудуун кылырынга көрдүнген ниити түңү 75 миллион рубльден чүгле 2 миллион рубльди шиңгээдип алган. ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрижиделге министерствозунуң организациялары 67 миллион рубльден чүгле 2,3 миллион рубльди шиңгээдип алган.

Ындыг байдал тус черниң партия, совет органнарының шыңгыы дүвүреезинин болдуруп турар. Суг адаанче кирер зона талазы-биле тудуг ажылдарының амгы темпилерин ап көөр болза, чазактың доктааткан хуусааларында ол күүсеттинмейн барып болур хире. Далай хөөлбээнче сугну долдур аксып кирерынге чедир чүгле үш чыл арткан болгай. Планнаттынган ажылды боттандырары-биле чогуур тудуг баазаларлыг ийи трести республикага тургузар дугайын ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрижиделге министерствозундан болгаш Аар машина тудуг министерствозундан шагда-ла дилээн бис. Ынчалзажок бистиң ол дилеглеривис деткиттинмээн. ССРЭ-ниң Аар машина тудуг министерствозу болгаш ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрижиделге министерствозу ол айтырыгларны сайгарып көргеш эргежок чугула практиктиг хемчеглерни алырын күзеп турар бис.

Эштер! Дээди Советтиң сессиязынга чүве чугаалаан өске депутаттар-биле бир демей, 1976 чылда ССРЭ-ниң Күрүне Бюджедин болгаш улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планын бир үн-биле чүүлдүгзүнүп турарының дугайында оларның чугаалаан саналдарынга бүрүнү-биле каттыжып тур мен. Оларны боттандырары бистиң чуртувустуң коммунизмче оруктап улам ыңай хөгжүүрүнге база бир чугула базым болуп, ооң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн ам-даа улам быжыглаар дээрзинге чигзиниг турбас.

Тыва АССР-ниң коммунистери, ажылчы-чоннары өндүр улуг ленинчи партияның XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты ам-даа улам калбартып, коммунистиг тургузуушкунуң ээлчеглиг сорулгаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга бүгү күштерин салыр дээрзин СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединге болгаш Министрлер Чөвүлелинге бүзүредирин чөпшээреп көрүңер.

(Адыш часкаашкыны).

Хостуг эрге бисте турда...

НАЙЫРАЛЫВЫС КҮШТҮГ

Бууруа баштыг Кара-Дагга чүс-чүс чылда шыгжаттынып келген эртине байлак—тыва даг-дүгү ам бүгү чоннуң ажыглалында кирген. Бо бүгү бистиң Конституциявыста айыттынган хостуг күш-ажылдың чайынналчак тиилелгезиниң ачызында чедип алдынган.

Комбинаттың бүгү-ле бүдүрүлгелеринде базым бүрүзүнде-ле интернационализм: орустар, тывалар, осетиннер, армяннар, казактар, кабардиннер, аварлар, татарлар, хакастар, буряттар... Бистер шуптувус бир өг-бүлениң төлдери дег, кады кожа турупкаш, чаңгыс демниг, чаңгыс эп-сеткилдиг ажылдап турар бис.

Бистиң улус найыралы-биле быжыг. Мээң-биле хүн бүрү эгин кожа ажылдап турар ажылчыннар — олар шупту партияның кыйгырыы-биле боттарының хайныккан күзел-соруу-биле чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан «Тыва даг-дүгү» комбинатты тургузуп-биле келген хөй-хөй националдарның болгаш мергежилдерниң кижилери-дир. Дөстүнмес чүректиг аныяктар комбинатты тудуп эгелээнден бээр ындыг-ла үр үе эртпээн, а шапкын суглуг Хемчиктиң эриинде социалистиг Ак-Довурак — бистиң республиканың улуг үлетпүр комплекизи тургустунган.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуу ам дооступ турар. Чаа фабрика бодунуң долу күчүзү-биле ажылдап эгелээрге, чылда-ла 195 муң тонна «даг хендирин» болбаазырадып, мооң мурнунда бүдүрүп турганындан 3 катап хөй продукцияны Төрээн чуртка берип эгелээр.

ССРЭ-ниң Конституциязының 135 чүүлүнде: «...23 хар четкен ССРЭ-ниң хамааты бүрүзү ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгудуп болур» деп дүрүмчүткен. Бо бедик эргени, харысалгалыг хүлээлгени ак-довуракчылар меңээ идегеп, улуг бүзүрелди көргүскен.

Совет депутат болуру—улуг хүндүткел болгаш харысалга. Чүге дээрге бистиң ниитилелде депутат күрүне эрге-чагыргазын боттандырар, ооң тура-соруун болгаш сонуургалын илередир. Чаңгыс чер чурттугларымның идегелин ажыл-херек кырынга шынзыдыпшаан, партияның XXV съездизин күш-ажылчы белектиг уткуур сорудагалыг ажылдап турар мен.

А. СЕДИП.

«Тыва даг дүгү» комбинатта регулировщик, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады.

ЧОРГААРЛАНЫП ЧОР БИС

1936 чыл. Декабрь 5. Ынчан Москвага чаа совет Үндезин Хоойлуну хүлээп алган. Аңаа тураскааган байырлыг чыскаал болган. Чүс-чүс кижилерниң чыскаалынга киржип, төөгүлүг Кызыл шөлдеп эртер аас-кежик бо одуругларның авторларының бирээзинге таварышкан. Оон бээр 39 чыл шууужуп эрте берди. Ол үениң дургузунда чурттуң болгаш совет кижилерниң амыдыралынга кандыг чаартылгалар болбады дээр. Улуг байырлалды бистиң чуртувустуң хамаатылары аас-кежиктиг, омак-хөглүг, өөрүшкү-маңнайлыг, күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп ап чаңчыккан.

ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузунда хамааты бүрүзү ажылдаар, дыштаныр, өөренир болгаш назылап кырааnda, аараанда, күш-ажыл кылып шыдаар аргазын чидиргеш таварылгаларда материалдыг дузаламчыны алыр эргелиин дүрүмчүдүп быжыглаан.

Ол эргелерни, совет улус-биле бир дөмей, бистиң өг-бүлевис долузу-биле эдилеп турар. Ажы-төлүвүс ажылдаары ажылдап, өөренири өөренип турарлар. А боттарывыс назылап кырааn дээш персоналдыг пенсионерлер болуп, совет күрүнениң чедирип турар улуг дузаламчызын четтирип, кайгамчык чаагай амыдыралдыг чурттап чор бис.

Бистиң кадыывысты быжыглаар дээш Төрээн чуртувус биске чылдың-на халас путёвканы берип, Сочиде, Кавказта, Кара далай эриктеринде болгаш делегейде ат-сураглыг өске-даа курорттарга, санаторийлерге эмнедип, дыштандырып турарын өөрүп демдеглээр, ол дээш чоргааралдың сөстерин сөглээр апаар бис.

Бис боттарывыс Москва чоогунда Кратовада В. И. Ленин аттыг санаторийге тос чылын улай барып, кадыывысты быжыктырып, эмнедир аас-кежиктиг болган бис.

Бо бүгү чаагай амыдырал, өөрүшкүлүг чуртталга улуг совет күрүнениң Үндезин Хоойлузунуң ачызында боттанып турар. Совет Конституцияда дүрүмчүдүп бижиттинген чүүлдер совет кижи бүрүзүнүң долу эргезин камгалап, ону делегейге алдаржыдып турар.

М. ЧАСКЫМ.
С. ШАЛЧИМА.

Кызыл хоорайның чурттакчылары, персоналдыг пенсионерлер.

Дыштанылгавыс магалыг

Хөй-нити организацияларның-даа, администрацияның-даа талазындан бистиң кадыывыс, дыштанылгавыс дугайында сөөлгү чылдарда кичээнгейни күштелдирген.

Чайгы үелерде хоорай даштынче массалыг селгүүстээшкиннерни организастап, кыш дүжерге-ле Тайга станциязынче хөй кижи киржикчилиг хаактаашкынче үнүптер бис. Завод бисти тускай автобус-биле үргүлчү хандырып, ажылчыннарның дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар.

Дыштанылганы шак мынчаар ажыктыг, солун кылдыр арыг агаарга эрттирери бистиңинде чаңчыл болган. Бойдустуң каас-чаражынга таалап, мага хандыр дыштанып алгаш, ажылдаарга экизин чүү дээр!

Кызылдың автосептелге заводу тоску беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткени ажылчыннарның бүдүрүлгеге хамаарылгазын, оларның дыштанылгазын шын организастаанында, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинде деп бодаар мен.

Бодум хуумда балыктаарынга кончуг ынак кижи мен. Ынчангаш чайын хем кыдыынга азы Чагытай хөлге сыырткыыш салгаш, туруптар мен. Ында агаар-даа эки-ле!

Бо чайын бичии аарыксай бээримге, профэвилел организациязы курортче баар путёвка берген. Аңаа кончуг-ла өөрээн мен. Ессентуки курортка ай ажыг тергиин эки дыштанып алгаш, омак-хөглүг чанып келдим.

Автосептелге заводунга ам 7 чыл чедир ажылдап тур мен. Амгы хүннерде машиналар кабиназы септээр звенода ийи ажылчын эштерим-биле ай санының планын доктаамал күүседип тур бис.

Бистиң чуртувуста ажылчын кижи дугайында сагыш човаашкыны онзагай деп чүвеге бүзүрелим улуг. Ооң тодаргай чижээнге бистиң заводтуң ажылчыннарын хөйү-биле адап болур. Олар үени мурнап шалыпчы ажылдап турарындан аңгыда, санаторийлерже, дыштанылга бажыңнарынче, пансионаттарже чыл санында дыштанып, кадыын быжыглап турар. Ол чүл дээрге өндүр улуг эрге-хүлээлгелерни биске шаңнаан алдын Хоойлум авыралы, ачы-дузазы-дыр.

А. НИКОЛАЕВ,
ажылчын.

МААДЫР ИЕНИҢ УРУУ МЕН

Совет Конституция аас-кежииниң хамык-ла дээжизин биске бараалгадып, чуртталгавысты улам-на каастап турар. Мээң авам—Мадыр ие кижи. Ол он уруунуң энерелдиг эргим авазы. Хостуг үелерде бодалдарым Моңгун-Тайганың «Малчын» колхозунуң Кара-Ховуда хой кадарып турар ынак авамның кыштаанче болган чок-ла ужуга бээр. Рада, Аяс-оол, Ногаан-оол суглар анай, хураган бажы дозуп, авазынга дузалажып турганнарзыг. Бистиң өг-бүлевистиң бичиилери олар.

Аңчы-оол, Адар-оол, Катя—школада, Сергей—Чадаанада чолаачылар курузунда, Виктор—шериг албанында. А мен Кызылдың башкы институдунуң физика-математика факультединиң ийиги курузунуң студентизи мен. Уругларның улуу—угбам Лида «Малчын» колхозта ажылдавышаан, Иркутскиниң көдээ ажыл-агый институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар.

Авам, ачам ам 20 ажыг чыл малчыннап келгеннер. Бо чылдарның иштинде авамның колхозка кирген үлүү эвээш эвес.

Е. ДОНГАК,
студент.

Булут кырынга бодал

Кижиниң кужун чажымдан тура магадаар чораан мен. Ооң чогаадыкчы угааны, чаартыкчы холдары черниң арнын таныттынмас кылдыр чаартып, космос делгемнерин чагырып ап, улустарның аас-кежиин кызыгаар чок байыдып турар. Бо-ла бүгүнү штурвалым артынга олургаш, булуттар кырынга чораш бодап, бодумнуң эвээш-даа бол улуг хуумну чоннуң чаагай чоруу дээш берип, өөрүшкүлүг ажылдап, чурттап чорууурумга чоргаарланыр мен.

Күш-ажылчы баштайгы базымны 1971 чылда эгеледим. Ол чылын Саратов облазынга хамааты ужар чүүл училищезин дооскаш, төрээн Тывамның ак-көк делгемнеринге ужударының мергежилин улам хандыр шиңгээдип эгелээн мен. Ам «ЯК-40» корабльдиң командири Николай Серый, борт-механик Сергей Күжүгет олар-биле кады Саян ажыр хүн бүрү ужудуп турар бис. Коммунистиг партияның, Совет чазактың адасагыш салымчыкчыының ачызында арат кижиниң оглу меңээ амгы реактивтиг самолёт «ЯК-40-ны» башкарар аас-кежик таварышкан.

Конституцияда айыттынган хостуг эрге-шөлээ бисте турда, совет кижиниң амыдыралынга орук ажык.

Ш. ОНДАР,
ужудукчу.

Саннар, фактылар

- ● 1971 чылда 37171 дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга кирген турган болза, 1974 чылда 75472 дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга кирген.
- ● 1975 чылдың январь 1-ниң чизези-биле республикада 18 муң 322 пенсионерлер бар.
- ● Чүгле 1974 чылда «Азас», «Жарки» турбаазаларга болгаш Үш-Белдир, Чедер курорттарынга катай 1913 кижи дыштанган.

ААС-КЕЖИИ ЧЕЧЕКТЕЛГЕН

Чогаалчы Ю. Кюнзегештиң тываларның шаандагы амыдыралын көргүскен ийи одуруу бар:

Өртээлзимээр чуртувуска
Өөрүшкү чок чораан чон бис.

Шынап-ла ындыг турган. Чүгле Улуг Октябрьның ачызында хосталганың кызыл тугу бистиң чуртувуска — Азияның төвүнге мөңге киискээн, Ленинчи бодалдар алдын хүн боор чыраан.

Хөй чүс чылдарда дарлал адаанга чорза-даа, тыва улус амыдырал-чуртталганың байлак дуржулгазын, ниитилел болгаш бойдус дугайында реалистиг билиглерни чедип алган. Ынчалза-даа эртемниг билиглер, профессионалдыг уран чүүл Тывага турбаан.

Коммунистиг партияның, совет улустуң ачызында, Совет Конституцияның берип турар аргаларының ачызында Тыва чер, тыва улустуң материалдыг болгаш угаан-бодал амыдыралы үндезини-биле өскерилген. Сууржуң амыдырал хоорайлар, суурлар, социалистиг бүдүрүлгелер, сайзыраңгай культура болгаш өске-даа ниитилел болуушкуннары Тывага бир кижи назыны четпес кыска үеде боттанып тывылган. Совет Конституцияның өндүр чаагай беримчелери тываларның ниитизи шынарларының чечектелип сайзыраарынга кызыгаар чок таарымчалыг болган: бисте ам алды-сураа алдаржаан күш-ажылдың кижилери, артистер, чогаалчылар, башкылар, чурукчулар, чогаадыкчы коллективтер-даа дыка хөй. Ниитизи-биле чугаалаарга, ам тыва кижи эртемниг культурлуг, техниканы башкарып билир, бедик күш-ажылчы мергежилдиг болу бергени олдур. Ол ам өске хөй националдыг совет улус-биле коммунизмни идепкейлиг тургусчуп турар.

Тыва улус, өске-даа совет чоннар дег, аас-кежиин, чаагай амыдырал, бүгү-ле эки чүве, үнелиг чүве шудургу күш-ажылдың түңнели болур, ала чайгаар дээрден дүжүп келбес деп кончуг эки билир. «Күш-ажыл—байлакшылдың адазы, чер—ооң төрээн иези» болгай. Ынчангаш бис Төрээн чурттувустуң чаагай чоруу дээш бүгү күжүвүстү үндүрер бис.

Мээң үе-черге эштерим болгаш мен бодум чаагай үеде төрүттүнген бис.

Бижик билбес араттың оглу меңээ эртемче орукту Совет Конституция ажыдып берген. Кады өскен өөрүм-биле ниитиниң херээнге шыдаттынар үлүүм киирип чорууурумга өөрүп-даа, чоргаарланып-даа чоруур-дур мен. Бистиң улуг Төрээн чуртувуста бүдүрүлге, эртем, техника кончуг дүрген хөгжүп турар. Чоокку келир чылдарда амыдырал улам байлак, шынарлыг апаар.

Чырык орук-биле коммунизмче базымнарывыс ындыг.

Төрээн партиявыстың XXV съездизи, ооң шиитпирлери коммунизмниң өндүр-улуг тургузуушкунунга чаа үе, чаа улуг базым болур.

Ш. САТ,
филология эртемнериниң доктору.

ИНСТИТУТТУҢ ТЕРГИИННЕРИ

Аксы-дуңма автономнуг Совет Социалистиг республикаларның эң хеймери — ийи дакпыр орденниг Совет Тываның оолдар болгаш кыстары В. И. Ленинниң чагыгларынга шынчы болуп, партийжи чээрби бешки съездиге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин ёзугаар эрестиг ажылдап, чединишкиннииг өөренип, аас-кежиктиг чурттап турар.

Найысылал Кызылдың Ленин аттыг төп кудумчузунда хүлер тураскаал бар. Бөмбүрзектиң бедүүн ишчи кижилерниң өндүр өңнүү, чырыткылыг улуг гений ынак башкы Ильичиге тураскаал-дыр. Ону долгандыр оңмас чечектер, мөңге ногаан шиилер каастаан шөл. Ол шөлдү база-ла Ленинниң ады-биле адаан. Шөлдүң чанында Тывада баштайгы дээди өөредилге чери — Кызылда күрүнениң башкы институду туруп турар. Ооң баарында Владимир Ильич «Өөренир, өөренир база катап өөренир» деп сөстериниң кайы хире амыдыралчы бады шынныын бадыткааныг, оң холун бурунгаар сунуп алган турар...

Амыдырал-чуртталга чыл келген тудум-на, улам экижип орар, аныяктарга ажылдаар, өөренииринге кайнаар-даа орук ажык.

Башкы институду бо өөредилге чылында муң ажыг оолдар, кыстарга эжиин ажыдып, эртем-билигже оларны чүтлеп эгелээн. Институт Тывага эртемни, культураны хөгжүдериинге, ылаңгыя башкы кадрларны белеткээринге улуг рольду ойнап келген. Ооң доозукчуларын республиканың булуң санай школа бүрүзүнден көрүп болур.

Студентилер-биле ужуражып, амыдырал, ажыл-херээн сонуургап айтырарга, өөренип, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургусканын өөрүп четтиришкиниң чылыг сөстери-биле чугаалаар. Нийти чуртталга бажыңының үстүкү каътынга үнүп кээривиске, ийи студент кыс 517 дугаар өрээлче эдертип кирип келдилер.

5 кижи чурттап турар болду. Оруннарны чаңгыс аай эдип каан. Ында төөгү, дыл факультединиң бир дугаар бөлүүнүң ийиги курсчулары чурттап турарын ортумак сынныг, хүрең шырайлыг, орлан карактарлыг студент уруг сеткили ханган хүлүмзүрүп чугаалай-дыр. Бөлүкте 32 студент бар. Бо эрткен, 1974—75 өөредилге чылында эң тергиин бөлүк дээш институтка чарлаттынган конкурстуң тиилекчилери база олар дээрзин уругларның чугаазындан билип алдывыс.

— Кышкы каникулада эки өөренгенивистиң шаңналы кылдыр Төрээн чуртувустуң чүрээ —Москваже 26 кижи, революцияның кавайы — Ленинградче 6 кижи аъттаныптар боор дугурушкан бис— дээш, Галя Канчыыр-оол чугаазын уламчылай-дыр:—Бистиң институттуң комсомолчулары болгаш аныяктары совет демократияның байырлалы — ССРЭ-ниң Конституция хүнүн шак мынчаар эки өөредилге, чурум-биле уткуп турар.

— Чүгле бистиң бөлүкте безин Уля Өпей-оол, Валя Хертек, Света Саая ышкаш тергиин эки өөредилгелиг студентилер хөй — деп, Галяның кады орган эжи чугаага киржи берди:— Саша Иргит, Света Ховалыг, Кара-оол Хертек болгаш өскелер-даа бистиң дээре спортчуларывыс. Лида Иргит, Олег Шүүней олар шүлүк бижииринге хандыкшып «Дамырак» аттыг чечен чогаал бөлгүмүнүң ажылында киржип турар.

Амгы үе кайгамчык! Аныяктарга туралаган мергежилин шилип алырынга бүгү-ле аргаларны ажыдып турар. Институттуң студентилери өске бүгү үе-чергешкилери-биле бир дөмей, башкының хүндүлүг ажылынга бэлдэн болур дээш чүткүлдүг өөренип, СЭКП-ниң XXV съездизин эки өөредилге, быжыг чурум-биле уткууэнче бар чоруур. Омак-хөглүг студент чылдар билдиртпейн эрте бээр, олар удавас дээди эртемниг башкылар болуп, чырыткылыг даартагы хүннүң бичии чаштарын коммунизмниң чаагай чаңчылдарынга кижизидип, өстүрер.

Д. САЛЧАК.

ЧУРУКТА: институттуң тергииннери—төөгү, дыл факультединиң ийиги курузунуң бөлүк студентилери.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЧУРТТАЛГА ЭКИ-ДИР

Соруу бедик мындыг улус
Совет чуртта көвей турда,
Хоорай-даа тургустунар—билип тур мен.
Кончуг сад-даа чечектелир—эндевес мен.

Кызылдың дөрт дугаар микрорайону найысылалдың база бир хөй кижилиг, сайзыраңгай булуңу апарган.

Мырыңай чоокта чаа-ла чаңгыс өрген-даа чок, козургай-козургай даштарлыг, хараганнар үнген куруг ховуну таныттынмас кылдыр чаарттынган. Чалым хаялар дег, беш-беш каът бажыңнар бедип үнгүлээн, тудуг-сууру дүн-хүн, үзүк-соксаал чок шапкын хөгжээн, кижилер ынаар-мынаар шуужуп, машиналар маңнашкан, уругларның каткы-хөглүг оюн-тоглаазы диңмиттелген, кежээки сылдыстар-биле хөй каът бажыңнарның соңгаларының чырыы карак басчып ойнап турар чаарттынган булуң апарган. Чүгле сөөлгү ийи чылда безин мында дыка хөй чуртталга бажыңнары болгаш албан организация черлери туттунгулаан. Кызылдың бо микрорайонунда чуртталга бажыңнарының эң улуг «назылыы» безин чүгле бир чыл дөрт ай чаа чедип турар. Мында сөөлгү беш чылда безин беш-беш каът, изиг-соок суглуг, ванналыг, кижилерге эң таарымчалыг кылдыр тудуп каан чеди бажың ажыглалга кирген, бо хүннерде беш чуртталга бажыңнары, эмчилер бажыңы, универмаг, Тыва авто-оруктар эргелелиниң бажыңы туттунуп турар.

Ам каш-ла хонгаш ол микрорайонга аңаа немештир бажың херекселдери септээр, өңнүг телевизор септээр мастерскаяларны, кафени болгаш библиотеканы ажыдар.

Дөрт дугаар микрорайонда бо хүннерде безин 2 муң хире кижи ажылдап, өөренип, чурттап турар.

Каш-ла чылдар эртер—хоорайның мурнуу чөөн талазынга 5 муң чурттакчылыг, кижилерге эң таарымчалыг кылдыр тудуп тургускан чаа район өзүп үнер, садтар чечектелир, чоннуң амыдырал хандырылга черлери оон-даа көвүдээр.

Бистиң микрорайонда ажылчыннар, ужудукчулар, эмчилер, башкылар дээш янзы-бүрү профессияның кижилери чурттап турар. Оларның-биле чаңгыс черде чурттап турар болгаш хүн бүрү ужуражып, ажыл-амыдырал дугайында чайгаар-ла сонуургап чугаалажы бээр мен.

Ам чаа-ла таныырым ужудукчу Александр Начынга ужураштым. Ол ырак даглар ажыр ужудуп-ужудуп, уругларын сакты берген, бажыңынче далажып бар чыдары илдең болду.

Эртен эрте-даа, кежээ орай-даа соңгазы үргүлчү чырык турар бажың бар. Ол алдан беш дугаарлыг бажың-дыр. Ында башкы Анна Обухова өөреникчилериниң кыдырааштарын хынап, даарта хүннүң уроктарынга белеткенип олуразы ол.

Ынчап чорумда, артымда кижиниң «Экии!» дээн үнү дыңналы-дыр. Көрнүп кээримге, кожавыста чурттап турар, мындаа автобустан дүшкеш, кады хөөрежип келгенивис шагдаа болду. Ол кижилерниң дүнеки дыжын камгалаар дээш ажылынче далажып бар чыдары ол. Мен аңаа база экини күзедим.

Конституция хүнүнүң бүдүүзүнде база-ла бистиң микрорайонда чурттап турар «Кызыл тудугнуң» дашчы-тудугжузу Т. Түлүш-биле ужуражы бергеш, чугаалажып орарымга, мынча диди:

— Мен үр чылдарда тудугжулап келдим. Тудугжулап ажылдаарга акша-шалыңы-даа, хандырылгазы-даа эки боор-дур. Чүгле кижиниң бодунуң ажылдаарындан хамааржыр. Бо чурттап орар бажыңымны база бодум холум-биле тудуштум. Ам бо хүннерде база бир бажыңны тудуп доозуп тур бис. Кижилерге чурттаар оран-сава тудуп бээри — ол улуг аас-кежии болгаш чоргаарал-дыр. Кижилер база кончуг өөрүүр боор-дур. Ажылдаар эргени меңээ тывысып берген Совет Конституцияга четтирдим!

Бистиң чуртувуста бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга бараалгадып турар. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели — чоннуң күрүнези, ол бөдүүн ажылчы чоннуң сонуургалын камгалап турар. ССРЭ Конституциязын аас-кежииниң, эң-не кижизиг, демократтыг чоруктуң Конституциязы деп адап турары-даа чөп. Советтер чурту бүгү делегейде депшилгениң, тайбыңның, демократияның чөлеңгиижи. Ынчангаш бистиң чуртувусту аас-кежииниң чурту деп адап турары база чөп.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ЧУРУКТА: найысылал Кызылдың дөрткү микрорайону.

ААС-КЕЖИИН ТЫПСЫП БЕРГЕН АВЫРАЛДЫГ АЛДЫН ХООЙЛУ

Казах улустуң хоочун ыраажызы Джамбулдуң эрткен амыдыралы солун болгаш аар-берге. Совет шагда, совет алдын хоойлунуң херелинге бүргеткеш, ооң домбразы улам хөөн кирген. Ол ыраан тудум-на домбразын холдан салбайн, улустарның чаагай аас-кежиин, бызыг найыралын кыңгырадыр алгап-йөрээп ырлап чораан.

Сураглыг акынның бот-намдарындан болгаш улуг совет хоойлу дугайында чогаалындан үзүндүлерни силерге бараалгаттывыс, эргим номчуукчу.

ЧҮС ХАРЛЫГ ТЕРЕК МЕН...

Бодумну чүс харлыг терекке дөмейлээйн. Дазылдарым—төрээн чонум, будуктарым—ырым, бүрүлерим — аныяк оолдарым болгаш кыстарым. Доруккан черим— аштаңгы ховулар. Элезиннерде суг чок. Хааннар, байлар, муллалар болгаш үймээнчилер мээн дазылдарымны кыргып турдулар. Булуттар хүнну менден ажыттадылар. Өжээнниг доңат-бораннар чаш бүрүлеримни үзерлей бээрлер.

Шыпшыым-биле хүндүве чүткүдүм, ынчалза-даа хүн чок болду. Дазылдарым-биле сугдува шөйүлдүм, ынчалза-даа суг чок болду. Будуктарым-биле аас-кежииндиве херилдим, ынчалза-даа аас-кежии чок болду. Бүрүлерим камнаар дээштиң шуурганга эглинейндир кактырып чордум, ынчалза-даа күжүм сулаарады, а чадагайланган бүрүлеримни шуурган үзе-чаза шаап, хаарып турду.

Оранның кыры-биле Октябрь диңмиреп эртти. Амыдыралдың үнүп чыдары аржаан булакты Ленин ажыдыпты, мээн дазылдарымны ол пэккүже суггарды, булуттарны ойлаткылааш хүнну менээ ажыдып берди. Будуктарым хөндүрүлгүлээн. Бүрүлерим алдын хереллерге чечектелип эгеледилер. Бүрүлерим бызыккылаан. Чүс харлыг терек мен, тывылган хүнну, чоннуң аас-кежиин, бодумнуң аныяк оолдарымны болгаш кыстарымны ырлап чор мен.

Узун-Ыяшта мээң өөмнү хевистер-биле каастап шимээн. Улустуң өөрүшкүзүнүң доюнга эргим аалчыларны манап олур мен. Өг-бүлем иштп көвүдеп немешкен. Ленинчи байлак-чаагай залымда он алды ак өргээ бар.

Улустуң алдын чайлаа — аас-кежиктиг Төрээн чуртум. Мээң Казахстаным чээрби арттарны арта баскан. Мээң чонумну чээрби арт ажыр аас-кежиинче болгаш алдарже партия баштап келген.

Эргим аалчыларны өөмче чалап тур мен. Улустарның ырлары өөмнү долдун, оларның ол ырлары-биле мээң казах ырларым холушсун. Чүс харлыг терекке чүүлдешкен буурул баштыг Джамбул, будуктарымны ашпас хүнче сунуп тур мен.

1940 чыл.

УЛУГ ХООЙЛУ

Мээң ырым, аалдарны ужуп эрги!
Мээң шөлүм, Джамбулдуң сөзүн дыңна!
Кажаргыже хөй-ле хоойлу көрүп келдим.
Ол хоойлулар оорга-моюн кезе базып,
Хавактарны бырыштырып каггылапкан,
Ол хоойлулар карак чажын чеже төкпээн.
Мээң ырым, аалдарны ужуп эрги!
Мээң шөлүм, Джамбулдуң сөзүн дыңна!
Бичии истен—улуг орук төрүттүнер,
Бичии сугдан — чалгып чыдар далай бүдер,
Чөдүр даштан— сыйылбас каң үнүп турар,
Сөстен—чоңга мерген угаан төрүттүнер.
Аал-чуртка өөрүшкүлүг уруг-дарыг —
Аас-кежиктиг чуртталгадан төрүттүнер!
А олар—дендии чараш хөглүг ырлар
Ачылыг бай колхозтарга чаңгыланыр!
Мээң домбрам, колхоз, аалдар эргий ырла!
Мээң шөлүм, Джамбулдуң ырын дыңна!
Кастек, Каскелең, Каракол, дыңнанар,
Өндүр Совет Хоойлуну ырлап тур мен.
Калбак хову үнүш долган хоойлуну,
Өөрүшкүнү төрүп турар Хоойлуну,
Чаагай чүрек ырлап турар Хоойлуну,
Чалыы назын чечектелген Хоойлуну,
Байлак бойдус, ишчи чоннуң алдарынга
Бараан болган Хоойлуну ырлап тур мен.
Хостуг шөлээн эрестерге алдар оруу,
Ховулар дег, ажык чыдар Хоойлуну,
Амгы төрээн Куляжывыс найыралга
Алдар-биле бүргеттинген Хоойлуну,
Өөр сылдыс дег төрел республикаларда
Өскелешпес деңге чурттап турарывыс,
Ажы-төлдер өөренип чоруп турар
Авыралдыг Хоойлуну алгап тур мен..

С. САМБА-ЛЮНДУП

КОЛХОЗЧУ МЕН БАШКЫМ КӨРДҮМ

Ала-чуртум төвү, чүрээ Москвамга
Аалчылар бажыңынга дүшкен оңар
Алыс күзел далашкаштың, шымда-дектей
Ажай-буурул Кызыл шөлге чеде бердим

Ажылчыннар, колхозчулар, пионерлер —
Акы-дуңма нацияларның оглу, кызы—
Баштыңчыны мөңге шагда орнукшуткан
Мавзолейже шуужупкан базып ор бис.

Алыс боду меңээ төрел чүлдү-чүрээм —
Адам, башкым кире бер-ле, көрүп кагдым.
Чагып чораан мөңге чагыы шырайында,
Чалар оттуң кыпканы дег, чайыннанган:

«Холуң күжүн улам дыңзыт, ажылчын эш,
Ховуң улам чечектеддир, колхозчу эш,
Чонга маадыр таңныылчы бол, солдат өңнүк,
Чогум шынчы салгакчы бол, пионер оглум!»

Башкым чагыын бодай келгеш, сеткил хайнып,
Мага-бодум сорук кирип, кыптып келди.
Колхозумда ажылымны сакты бердим,
Хову-шөлде бута, шаңнар кестүп келди.

Алгыг-делгем ховуларны хээлей тарып,
Ала башкы өөредиин күүседир дээш,
Аъттыг кижи чылда чораан чедер черже
Аэроплан мунуп алгаш, ээвиттим.

О. СУВАКПИТ

ХЕРЭЭЖЕННЕР

Чуртталганың
Чурукчузу, каастакчызы,
Чурумалы —
Шупту өңү — херээженнер.
Олар чокта
Октаргай ээн — өөрүшкү чок,
Нэзы билбес
Найырал-даа каңнаттынмас.
Херээженнер —
Кээргээчел иелер ол.
Алган эжи,
Ажы-төл дээш дыжын билбес.
Ала-чуртче
Айыыл-халап хөме келзе,
Амы-тынын
Артынга каап тулчуп кирер,
Тэйбың диген
Дадай дивес солдаттар-дыр.
Херээженнер —
Кедергей дээн чараштар ол.
Чүректерни
Чүгле олар чагырып ап,
Өртемчейниң
Өлчей-кежиин бызыгдаарлар.
Ажыл дээнде
Академик болу бээрлер:
Тутпас, билбес,
Тургузушпас үүлези чок,
Чорук кылып,
Чогаатпас-даа чүвези чок.
Агаар, черге
Алдар-аттыг маадырлар ол.
Оларны дээш
Чеже сөстү биживээнил?
Оларны дээш
Чеже чечек сөңневээнил?
Чүгле чаңгыс
Чүрек одун уштуп берип,
Сагыш салып,
Салым-чолун камгалаза,
Ажыл-биле
Алдаржыдып мөңгежитсе,
Кедилиг эш
Херээженге төлептиг бис!

БАЙЫРЛАЛГА ТУРАСКААТКАН

Красноярскиде өөренип турар тыва студентилерниң институттар аайы-биле командаларының аразынга маргылдааны эрттирген. Ону Совет Конституцияның хүнүнге тураскааткан.

Маргылдааны студентилер комитединиң даргазы Владимир Монгуш ажыткан. Тываның шырак мөгелериниң бирээзи Биче-оол Монгул-оол чыылганнарга байыр чедирип, чүве чугаалааш, эки өөредилгени, спортчу чедиишкиннерин күзээн.

Волейбол маргылдаазынга эр улустуң 6, херээженнерниң 4 командазы киришкен. Маңаа эр улустан эмчи болгаш өңнүг металлургия институттарының каттышкан командазы бирги. башкы институдунуң студентилери ийиги черни ээлээн. Уруглардан башкы институдунуң төлээлери шылгараан, келир үениң эмчилери ийиги черни алган.

Стол теннизи ойнаарынга оолдардан көдээ ажыл-агый институдунуң студентизи Попуу Эрес-оол, уруглардан эмчи институдунуң төлээзи Ондар Аликмаа өөрүнден эки ойнааш, бирги черни ээлээннер.

Тыва хүреш маргылдаазын организастааны солун болган. Аңаа 32 мөге хүрешкен. Хостуг хүрешке 1974 чылда Красноярск крайның чемпиону, спорт мастеринге кандидат, көдээ ажыл-агый институдунуң студентизи Александр Монгуш шүүлген. политехниктиг институттуң мөгези Виктор Доржу үжүүрлешкен.

Шаңналдыг черлерни алган спортчуларга тураскаалдыг белектерни тывыскан.

Маргылдааны организастаарынга студентилер комитеди, көдээ ажыл-агыйның удуртукчу кадрларын белеткээр школаның дыңнакчылары идепкейлиг киришкен.

С. ХИРВА,
студент.
Красноярск хоорай.

ААЛГА-ЛА ААЛГА

«Ховуга хадыңчыгаш турган» деп орус улустуң нептереңгей ырызының аялгазы эжик өттүр ындынналды. Даразында класстан Рахманиновтуң хөгжүм шиизи, өскезинден мазурка аялгазы... Класс бүрүзүнден аялга-ла аялга. Оожум катаптааны-даа бар, баянга азы фортепианога алдик дивейн чараштыр ойнааны-даа дыңнаар бис.

Мында бүгү-ле чүве музыка, хөгжүм-биле долган. Ханалар безин кайда келгениңни сагындыра бээр. Ында композиторларның чуруктары, фортепиано, баян, скрипка, кларнет дээш хөгжүм херекселдеринге кичээлдерниң расписаниезин аскан.

Бо дээрге Кызылдың уругларның музыка школазы-дыр. Ол Тывада бирги музыка школазы. Дөртен чылдарның төнчүзүнде тургустунган бо школаны Л. Шевчук (сөөлүнде Новосибирск консерваториязының ректору чораан), С. Кайдап (композитор), К. Блезнюк (ам Новосибирск консерваториязының доцентизи) ышкаш шыырак музыкантылар башкылап эгелээн. Школаның үш чүс ажыг доозукчуларындан консерваторияларга, музыка училищелерин дооскулааш музыканың делгем далайынче шымнып кирген кижилерни хөйнү адап болур. Школаның баштайгы доозукчуларының бирээзи Александр Курченко ам ССРЭ-ниң композиторлар эвилелиниң кежигүнү. База бир доозукчузу Виктор Тока Тываның телевидение болгаш радио дамчыдылга комитединиң симфония оркестриниң дирижёру, В. Баскаков, Н. Банникова, Л. Бакулина, Д. Шевчук болгаш өскелер-даа консерваторияларга музыка талазы-биле дээди эртемни чедип алгаш, бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң аңгы-аңгы булуңнарында ол-ла мергежилиниң дайы-биле ажылдап турар. Бо-ла школаның доозукчулары Чокуров, Борисенко, Нагорный олар ам Кызылдың уран чүүл училищезинде музыка башкылары, А. Л. Губанова, Г. Спирина, Л. Токарева, Г. Лялина олар төрээн школазында башкылап турарлар. База-ла бо школаның доозукчузу Татьяна Петровна Шананина ам школаның өөредилге эргелекчизи.

— Бөгүн бистиң школавысты ооң мурнунда турганынга деңнээр арга чок. Шаанда 20—30 өөреникчилерлиг ийи үш-ле хөгжүм херекселдериниң класстары турган болза, ам үш салбыр бар. Оларда 6—7 харлыг уруглардан эгелээш кежээки салбырда улуг улустарга чедир дөрт чүс хире кижи өөренип турар— деп, өөредилге эргелекчизи Татьяна Петровна тайылбырлааш: — ам бисте хөгжүм херекселдерниң аайы-биле тос класс бар. Назы-хар аайы-биле ийи аңгы ниити ыры бөлүктери, улустуң хөгжүм херекселдериниң болгаш баянистер оркестрлери, скрипачылар ансамбли ажылдап турар. Амгы үеде школаның өөреникчилери уруглар операларын белеткеп, класс аайы-биле академиктиг концерттерге белеткенип турар — деп чугаалады.

Школаның хоорай болгаш республиканың культура амыдыралынга киржилгези улуг. Ооң өөреникчилери концерт-лекцияларны организастап, школаларга, кинотеатрларга, пионерлер бажыңынга удаа-дараа концерттерни үндүргүлээр. Кызылдың музыка школазы республиканың музыка школаларының методиктиг төвү. Бо беш чылдың иштинде школаны 112 уруглар дооскан. Ол дээрге школаның музыка уран чүүлүн пропагандалаар, чоңга нептередир талазы-биле уругларны музыка уран чүүлүнче хандыкшыдар улуг ажылының херечизи.

М. СААЯ.

Музыка школазының баян клазында эңне хөй өөреникчилер кичээлдеп турар. Беш чыл өөренир ол класста ниитизи-биле 110 хире уруглар баянга шудургу күзел-биле өөренип, ол чараш үнүг хөгжүм херекселинге ойнаарының техниказын, теориязын шиңгээдип ап турар. Баян клазының башкызы Вячеслав Михайлович Фирсов 4-кү класстың өөреникчизи-биле кичээл эрттирип турда чурукка (үстүнде) тырттырган.

Эң нарын, аяныг үнүг хөгжүм херекселдериниң бирээзи — скрипка. Улуг симфония оркестриниң кол өзек хөгжүм херексели база скрипка, композиторларның музыка чогаалдарының дыка хөйү база-ла скрипкага күүседиринге бижиттинген болур. Ол онзагай хөгжүм херекселин музыка школазында ол-ла школаның доозукчузу Галина Павловна Лялина (адаанда чурукта) башкылап турар. Скрипка клазында 24 уруглар кичээлдеп турар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ХААК ОРУУНГА

«Урожай» эки-тура спорт ниитилели бо айда тургустунганындан бээр 25 чыл оюн демдеглеп эрттирер. Ынчангаш бистиң республикада ол ниитилелдиң спортчулары байырлалынга тураскааткан янзы-бүрү маргылдааларны эрттирип турар. Чоокта чаа хаакка республиканың «Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш маргылдаазы Бай-Хаак суурга болуп эрткен.

Маргылдааның баштайгы хүнүнде эр улус 10 километрге чарышкан. Маңаа бирги черни Таңдының төлээзи С. Родин алган. Бай-Хаактың спортчузу Т. Домарева 5 километрниң чарыжынга бирги черни ээлээн.

Ооң эртенинде эр улус 15 километрге күжүн шенешкен. Маңаа Л. Чуруто (Кызыл) чемпионнаан. Ол хүн херээжен спортчулар 8 километрге чарышканнар. Таңдының хаакчызы Г. Подольская чемпионнаан.

В. АНДРЕЕВ.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы белеткел салбырынга хүлээп алыышкынны декабрь 20-ге чедир уламчылаар.

Белеткел салбырынга автомобиль транспортун бүдүрүлге болгаш хамааты мергежилдерин өөренир факультеттерге кирерин белеткээр.

Аңаа бүдүрүлгениң мурнакчылары, хөй-ниитиге үлегерлиг аныяк ажылчыннар, колхозчулар болгаш Совет Армияның хүрээлениниден халашкан, тус-тус хамаарышкан черлерниң сүмелээни бижиктерин ёзугаар, ортумак эртемни дооскан хамаатыларны хүлээп алыр.

Белеткел салбырынга кирерлер билдиришкин-биле кады хамаарылгалыг черинден сүмелээн бижиин болгаш характеристиказын, ортумак эртем дооскан шынзылгазының бодун, күш-ажыл дептеринин хоолгазын, 3х4 см. хемчээлдиг фото-чуруктар, 286 майык ёзугаар доддурган эмчи шынзылгазын, чурттап турар черинден өг-бүлезиниң дугайында шынзылганы дужаар.

Кирген дыңнакчыларны стипендия болгаш чурттаар чер-биле хандырар.

Бистиң адрезивис: Кызыл, Рабочая 42. НПИ-ниң Кызылда филиалының салбыры.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Декабрь 6, 7-де Москваның IX делегей кинофестивалының алдын шаңналын алган «Дерсу Узала» деп кинофильмниң кол ролюнуң ойнакчызы РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Монгужукович Мунзук-биле **УЖУРАЖЫЫШКЫН-КОНЦЕРТ** болур.

Концертке театрның артистери киржир. Программазында: «Дерсу Узала» деп кинофильмден үзүндүлер, совет композиторларның ырлары, уран номчулга.

Эгелээри 14 болгаш 18.30 шактарда.

Касса театрда, 10 шакта ажыттынар. Коллективтиг чагыгларны база хүлээп алыр. Телефоннары: 35-88, 28-29.

Телевидение

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

МОСКВАДАН

9.00—Медээлер.

9.10—**«Бөгүн—ССРЭ-ниң Конституциязының хүнү».**

9.40—**«Совет шүлүкчүлерниң шүлүктери».** Өңнүг.

9.55—**«Советтер чуртунуң кижилери». «Коммунист».** Уран-чечен өңнүг фильм.

11.55—ССРЭ-ниң хоккей чемпионады. **«Химик»** (Воскресенск)—**ЦСКА**, 3-кү үези. Воскресенскиден өңнүг дамчыдылга.

12.30—12.40—Чапсар.

12.40—**«Цирк ареназында».** Өңнүг.

13.25—Өңнүг мультфильмнер программазы: **«Четтирдим», «Прометей».**

13.55—**«Бадылап тур мен».** Телеочерк.

14.25—**«Чиңгир кызыл чечектер».** Делегейниң аныяктарының ыры фестивалының киржикчилериниң концерти. Сочи. Өңнүг.

15.55—**«Совет шүлүкчүлерниң шүлүктери».** Өңнүг.

16.10—**«Хосталга деп чаагай сөс»**. Уран-чечен өңнүг фильм. 1-ги сериязы.

17.30—**«Үе».** Информастыг программа.

18.00—**«Бөгүн—ССРЭ-ниң Конституциязының хүнү».**

18.30—18.40—Чапсар.

18.40—**«Зеяның чырыы».** 2-ги дамчыдылга. Өңнүг.

19.10 — **«Цирк ареназында».** Өңнүг.

20.20—**«Советтер чуртунуң кижилери». «Коммунист»,** Уран-чечен фильм.

22.20—22.30—Чапсар.

22.30 — Нептерээн симфония музыканың концерти. Күрүнениң кинематографиязының симфония оркестри күүседир. Дирижёру—РСФСР-ниң улустуң артизи Э. Хачатурян.

23.00—23.30—**«Үе».** Информастыг программа.

ДЕКАБРЬ 6-ДА

МОСКВАДАН

9.00—Медээлер.

9.10—**«Партияның оглу».** Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүлгези.

10.15—**«Хөгжүм чагыы».** Делегей конкурстарының лауреады Д. Алексеев Паганининиң, Листиң, Шуманның, Чайковскийниң, Прокофьевтиң фортепианога чогаалдарын күүседир.

11.00—**«Поэзия».** А. Плещеев. Төрүттүнгенхүнүнден 150 чыл болганынга. Өңнүг.

11.30—**«Уругларга аңчыгаштар дугайында».** Ленинградтан өңнүг дамчыдылга.

12.00—**«Эртенги почта».** Музыкалыг программа. Өңнүг.

12.30—12.40—Чапсар.

12.40—**«Чурук бүрүзүнде — хүн».** Өңнүг.

12.55—**«Ада-иелер, силерге!».**

13.25—**«Кадыкшыл».** Эртем-нептередилгелиг өңнүг программа.

14.00—**«Бар-даа болза, бүзүренчиг эвес».**

15.00—**«Амыдырал ыры-биле тудуш».** Киноконцерт.

15.45—Телекөрүкчүлерниң айтырыгларынга политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Жуков харыылаар. Өңнүг.

16.30—**«Хосталга деп чаагай сөс».** Уран-чечен өңнүг фильм. 2-ги сериязы.

17.30—**«Үе».** Информастыг программа.

18.00—ССРЭ-ниң хоккей чемпионады. **«Спартак» — СКА** (Ленинград). В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан өңнүг дамчыдылга.

20.15—Медээлер.

20.30—**«Бойдус болгаш кижи».** Өңнүг.

21.10—**«Биске куштар чанып кээр».** Уран-чечен фильм (Болгария).

22.20—22.30—Чапсар.

22.30—**«Поэзия».** А. Плещеев. Төрүттүнгенхүнүнден бээр 150 чыл болганынга.

23.00—23.30—**«Үе».** Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Ындынналган ынакшыл»** 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: **Киночыынды** 10.00, **«Торганың бажы аарбас»** 11.30, 15.20, 17.00, **«Өөр бөрүлер»** 13.10, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Киночыынды** 10.00, **«Афоня»** 11.30, 13.20, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Россия империязының оваадайы»** (2 серияныг) 9.00, 11.40, 20.00, **«Угбазы»** 14.20, 16.20, 18.00 шактарда.

ДЕКАБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Ындынналган ынакшыл»** 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Торганың бажы аарбас»** 10.25, 12.05, 13.45, 15.25, **Киночыынды** 9.00, **«Ынакшылым—Москва»** 17.05, 21.00, **«Кызыл калина кат»** 19.00 шакта.

«КАА-ХЕМ»: **«Өөр бөрүлер»** 16.50, 20.30, **«Бодуң адың бодап көр даан»** 15.00, 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Афоня»** 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

1968 чылдың март 17-де Кызылдың КАИ-зы Николай Очурович Кыргыстың адынга тывысканы ВЕ серияныг 537604 дугаарлыг чолаачының шынзылгазы читкен, ук документини күш чок деп санаар.

Бөгүн «Тувинская правдада»

«ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының дөрткү сессиязы». Информастыг дыңнадыг.

«Совет эрге-чагырга — улустуң эрге-чагыргазы». ССРЭ-ниң Конституциязының хүнүнге холбаштырган бүдүн арын.

«Кадрларның харысалгазын бедидер». Чөөн-Хемчик районнуң партия конференциязындан Т. Сермавкинниң отчёду.

«Литература болгаш уран чүүл». Бөлүк материалдар.

Чурт иштинден даштыкыдан болгаш спортчу болуушкуннардан медээлер.

Кызылдың тараа аймаа сайгарар баазазы чаа туттунуп турар далган дээрбезинге янзы-бүрү ажылдарга ажылчыннарны, сепараторщиктерни, слесарьларны, электриктерни, өөреникчилеп ажылдаарларны (18 хардан оруу), чудуруккчулерни, чолаачыларны, токарьларны ажылдаары-биле чалап тур.

Айтырар чери: сайгарылга баазазының (реалбаазаның) кадр килдизи.

Тыва респотребсоюзтуң автотранспорт конторазы чаа автомобильдер келгени-биле холбаштыр 1-ги, 2-ги, 3-кү класстың чолаачыларын, слесарь-инструментальщиктерни, эртык кезектер складынга ажылчынны, Чадаананың № 2 автоколоназынга чолаачыны ажылдаары-биле чалап тур.

Адрезивис: Кызыл, Трудовая 12, телефону 35-55, 55-43.

АГААР

Бөгүн республикага хааң, эвээш булуттуг агаар болур. Агаарның температуразы даглыг черлерге 22—25, арт-каннарынга ортумаа-биле — 26—31 градус соок.

Кызылга бөгүн хаттың күжү кошкак — секундада 0—5 метр. Агаарның температуразы 27—29 градус соок болур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000
Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 31-75, пропаганда килдизиниң 31-75, харысалгалыг секретарьның 23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтерияның 50-22, солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16026. ЧАГАГ № 3875.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01524.